

Ørbæks næstældste mønt?

Af Jens Christian Moesgaard¹

Vester og Øster Ørbæk på sydsiden af Limfjorden er i vore dage blot en mindre samling huse og gårde i udkanten af Løgstør, men i vikingetiden var det et betydeligt sted. Ørbæk fungerede nemlig med stor sandsynlighed som kongens havn for den imponerende ringborg Aggersborg, der lå lige overfor på den anden side af Limfjorden.² Ørbæk var ligeledes sæde for et kongeligt møntsted, der havde en kort, men glørværdig karriere. Meget tyder på, at det i 1030'erne var Jyllands vigtigste møntsted, før denne ære tilfaldt Viborg i 1040'erne.³

De pågældende mønter stammer fra tiden efter den store møntreform, der fandt sted kort før 1030. Reformen bestod af to tiltag: (1) en standardisering af mønternes vægt til cirka et gram på Sjælland og i Skåne og cirka 0,75 g i Jylland; (2) indførelsen af en standardtype for hvert enkelt møntsted. Eksempelvis blev Ørbæks standardtype for bagsiden et kors med buer i de fire vinkler.⁴

Før reformen var møntvæsenet derimod mindre reguleret. Det var karakteriseret ved (1) meget varierende, men generelt set relativ høj vægt på over et gram, (2) typemæssig efterligning af engelske typer med et strøg af tilfældighed i valg af forbilleder og kombination af for- og bagsider. Lund i Skåne var landets hovedmøntsted, men der blev også præget mønter i Roskilde, Ringsted, Ribe og Viborg.⁵

I princippet oplyser mønternes indskrifter om møntherrens (kongens) navn, møntmester og møntsted. Mange af mønterne har imidlertid forvirrede indskrifter – det vil sige rækker af bogstaver, der ikke giver mening. En del mønter har forståelige indskrifter, men nogle af dem er mere eller mindre tro kopier af indskrifter på de engelske forbilleder, så de kan ikke umiddelbart tages for pålydende.



Den nyopdukkede mønt fra Ørbæk.

Så man skal altid underkaste en møntindskrift en grundig analyse, før man derudfra konkluderer noget om møntstedet.

I sit klassiske værk udgivet i år 1900, der stadig benyttes som standardværk for danske mønter fra tidlig middelalder, omtaler Peter Hauberg ingen mønter fra Ørbæk fra tiden før reformen.⁶ Siden er der dog fremkommet en mønttype, der med rimelighed kunne henføres til Ørbæk. Den efterligner Quatrefoil-typen, der blev præget i England ca. 1017-ca. 1023/4. Forsiden er præget med et autentisk engelsk møntstempel – sikkert fra London – der må være blevet ført over Nordsøen på den ene eller anden måde, om det så er sket officielt eller ved tyveri eller underslæb. Bagsidestemplet er derimod lokalt produceret. Det er bagsidens indskrift +SEOTA MON ORBE, der har fået den svenske møntforsker Brita Malmer til forsigtigt at foreslå Ørbæk som møntsted. Teksten er bygget op på den sædvanlige vis som på en samtidig engelsk mønt: Seota er møntmesterens navn, "mon" er en forkortelse for monetarius = møntmester, mens Orbe angiver møntstedet.⁷ Denne mønttype er kun registreret i ét enkelt eksemplar, der muligvis stammer fra Mölnadal-skatten syd for Göteborg, som kan dateres efter 1038.⁸

For nyligt er der imidlertid opdukket endnu en mulig Ørbæk-mønt slået før reformen. Det er en efterligning af Knud den Stores Pointed Helmet type, der blev præget i England ca. 1024-1030. På forsiden læses +CN / RE+ AN(G?)L, som er en let forvansket form af Cnut Rex Anglorum = Knud, englændernes konge. Bagsideindskriften er +ARENGRIM ON ORB. Mønten vejer 1,09 g, er let bøjet og testet med knivstik (de såkaldte "pecks"), hvilket i vikingetiden var en almindelig måde at tjekke, om sølvet var lødigt. Mønten optrådte første gang på Classical Numismatic Group auktion 102 (18/5-2016), lot nr. 1372.⁹ Her tilskrives den bredt set Skandinavi-en, 1000-tallet, og de sidste bogstaver i bagsideindskriften tolkes som møntstedet Norwich, som skulle være kopieret fra det engelske forbillede. Et år senere var mønten atter til salg på Bruun Rasmussen auktion 871 (9/5/2017), lot nr. 150. I det trykte auktionskatalog tilskrives den Østdanmark under kong Hardeknud (1035-42). Bagsideindskriften tolkes som parallel til Hardeknuds Ørbæk-mønt fra Haubergs samling, der har indskriften +ARENGRIM ON ORBC = Arngrim i Ørbæk.¹⁰ Imidlertid argumenteres der i auktionskataloget for, at stykkets relativt tunge vægt udelukker, at det kunne være præget i Ørbæk, da jyske mønter efter cirka 1030 kun vejer omkring 0,75 g. Med henvisning til en anden Ørbækstype, der tilsyneladende blev benyttet i Lund i 1040'erne¹¹, konkluderes det forsigtigt, at den her behandlede mønt kan være fra Lund på nævnte tidspunkt.

Der findes imidlertid også en anden mulig tolkning af den nyopdukkede mønt. Den kan faktisk godt være præget i Ørbæk. Den tunge vægt ville så indikere, at dette er sket tidligere end reformen kort før 1030, hvor vægtene på mønterne jo var meget varierende og generelt set højere end efter reformen. Den engelske prototype er som sagt præget ca. 1024-1030, så det kan sagtens passe. I denne tolkning tages indskriften på ordet, og ORB står virkeligt for Ørbæk. For tolkningen taler det faktum, at Arngrim som sagt sammen med Lefden er dokumenteret som møntmester i Ørbæk en smule senere. Alt i alt taler meget for, at vi her står overfor Ørbæks næstældste mønttype. Bedømt ud fra dateringerne på de engelske forbilleder, må Seotas mønt være lidt ældre. Den nyopdukkede mønt præget af møntmester Arngrim må være kommet umiddelbart efter.

Med denne nye type kan vi nu tegne et mere komplet billede af Ørbæks mønthistorie. Takket være mønterne kender vi navnene på tre af Ørbæks indbyggere i 1000-tallet: møntmestrene Seota, Arngrim og Lefden. Udmøntningen er sandsynligvis startet omkring 1017/23 af Seota, hvorefter Arngrim trådte til omkring 1024/30. At dømme ud fra de få bevarede eksemplarer må udmøntningen før reformen dog have været ret beskeden. Efter reformen kort før 1030 kom der mere gang i produktionen, og Ørbæk blev som nævnt måske endda for en kort bemærkning Jyllands vigtigste møntsted. Arngrim fik hjælp af Lefden til arbejdet. Der findes mange eksemplarer med ulæselige indskrifter, så der kan have været endnu flere møntmestre. I 1040'erne overtog Viborg rollen som Jyllands hovedmøntsted, hvorefter produktionen i Ørbæk standsede, muligvis dog med en lille kortvarig opblomstring igen i midten af 1100-tallet.¹²

Noter:

- ¹ Jeg vil gerne takke Michael Fornitz, David Guest og Kent Bengtsson for informationer og synspunkter. Artiklen er skrevet i forfatterens fritid..
- ² Roesdahl, Sindbæk og Pedersen 2014, s. 22-23, 31.
- ³ Moesgaard 2012; 2013.
- ⁴ Hauberg 1900, Knud den Store, nr. 54 & Hardeknud nr. 42.
- ⁵ Jonsson 1994, s. 223-227.
- ⁶ Hauberg 1900.
- ⁷ Malmer 1983; Blackburn 1985, s. 109, nr. 12; Malmer 1997, nr. 727.1924.
- ⁸ Jonsson 1987, s. 28, nr. S80.
- ⁹ Møntens tidligere historie er ukendt. Et muligt spor pegende mod Baltikum har ikke kunnet følges nærmere.
- ¹⁰ Hauberg 1900, Hardeknud nr. 42; auktion over Haubergs samling, nr. 587.
- ¹¹ Den omtalte bagside er Beckers type O, se Becker 1981, s. 140, 171, nr. M16/35. Lund nævnes i omskriften. Der kendes kun ét stempel, der kun er koblet til ét forsidestempel.
- ¹² Se Jørgen Steen Jensen i Roesdahl, Sindbæk og Pedersen 2014, s. 472.

Litteratur:

Becker, Carl Johan, "The Coinages of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c. 1040-c. 1046", *Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century*, København 1981, s. 119-174.

Blackburn, Mark, "English Dies used in the Scandinavian Imitative Coinages", *Hikuin* 11, 1985, s. 101-124.

Hauberg, Peter, *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*, København 1900.

Haubergs samling = Museumsinspektør P. Haubergs Samling af danske og norske Mønter, København 1929.

Jonsson, Kenneth, *Viking-Age hoards and late Anglo-Saxon coins*, Stockholm 1987.

Jonsson, Kenneth, "The Coinage of Cnut", *The Reign of Cnut*, London 1994, s. 193-230.

Malmer, Brita "Et Knut den Store mynt från Ørbæk", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1983, s.121-122.

Malmer, Brita, *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*, Stockholm-London, 1997.

Moesgaard, Jens Christian, "Møntproduktionen i Ørbæk og kongemagtens interesse i Limfjordsområdet i 1000-tallet", *Årbog* 2012. Vesthimmerlands Museum, Års, 2012, s. 31-41.

Moesgaard, Jens Christian, "Om den sande natur af 1000-tallets danske udmøntninger – nogle tanker inspireret af mønter fra Ørbæk", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2013, p. 21-23.

Roesdahl. Else, Søren Sindbæk og Anne Pedersen (red.), *Aggersborg i Vikingetiden , bebyggelsen og borgen*, Højbjerg, 2014.